

ПРЕГЛЕД УЏБЕНИКА ИЗ ХАРМОНИЈЕ ЗА СРЕДЊЕ МУЗИЧКЕ ШКОЛЕ АУТОРКЕ МИРЈАНЕ ЖИВКОВИЋ

Наташа Нагорни Петров*

Универзитет у Нишу, Факултет уметности у Нишу, Република Србија

Сажетак

Вишегодишње активно ангажовање Мирјане Живковић у настави предмета Хармонија у институцијама средњег и високог музичког образовања, учествовање у реформским процесима и рад на обликовању наставних планова и програма уграђени су у осмишљавање и обликовање уџбеника из Хармоније. Објављивањем обједињеног уџбеника *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе (1990) и допуњеног, дводелног уџбеника *Хармонија* за II разред средње музичке школе и *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе (2001), настава предмета Хармонија добила је квалитетно, са наставним планом и програмом усаглашено основно средство у процесу овладавања теоријским знањима и практичним вештинама. Детаљно сагледавање структуре и садржаја обједињеног и допуњеног уџбеника *Хармонија* за средње музичке школе Мирјане Живковић обухватило је анализу основног текста, допунског текста и специфичних облика дидактичке апаратуре, прилагођених карактеру предмета. Посебна пажња ауторке Живковић усмерена је ка пажљиво осмишљеним и одабраним нотним примерима и задацима, прилагођеним трансферу теоријског знања у процес стицања и развијања практичних вештина – писмене хармонизације задатих мелодија, практичне хармонизације на инструменту и анализе фрагмената или целих композиција. Ауторка Живковић наглашава важност схватања хармоније као живе компоненте музике, а не сувопарне теоријске дисциплине.

Кључне речи: Мирјана Живковић, уџбеник, хармонија, задаци, практична хармонизација на инструменту

Увод

Хармонија као обавезна школска дисциплина, заснована на класичним принципима, део је континуираног музичког образовног циклуса за ученике свих одсека средње музичке школе на територији Републике Србије. Изучавање наставног предмета Хармонија у систему средњег музичког образовања омогућава усвајање основних законитости и логике хармонског језика,

* nagornipetrov@gmail.com

развијање хармонског слуха и могућност примене стеченог хармонског знања у процесу анализе композиција стваралаца различитих стилских епоха и жанрова. Спајање теоријског и практичног знања и стицање вештина одвија се поступно, у складу са достигнутом зрелошћу ученика, зацртаним предметима, циљевима и задацима предмета Хармонија (*Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik*, br. 4/96 и 10/13). Успех у настави предмета Хармонија зависи од начина приступа материји, степена разумљивости, заинтересованих и талентованих ученика, савесних и инвентивних наставника, њихове мотивације, као и препоручених уџбеника.

Почев од 1990. године, Мирјана Живковић је наставила дугогодишњу традицију обликовања и објављивања уџбеника из Хармоније. Мирјана Живковић је аутор обједињеног основног уџбеника *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе (1990) и допуњеног, дводелног уџбеника *Хармонија* за II разред средње музичке школе и *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе (2001). Оба уџбеника ауторке Живковић прате актуелне наставне планове и програме предмета Хармонија.

Најбољи увод у анализу уџбеника из Хармоније за средње музичке школе Мирјане Живковић препознат је у речима саме ауторке: „Наставни процес који стагнира – назадје“ (Živković, 2004, str. 3). Без стагнације и још мање назадовања, ауторка Живковић је заједно са својим ученицима, студентима и колегама у свакодневном педагошком раду имала директан увид у применљивост понуђеног садржаја и структуре првог уџбеника из Хармоније. Објављивањем другог, допуњеног уџбеника, представљени су резултати ауторкине педагошке праксе, праћења савремене уџбеничке литературе и директне комуникације са корисницима уџбеника.

Анализирајући структуру и садржај оба уџбеника из Хармоније Мирјане Живковић, праћене су промене, измене и допуне у излагању теоријске грађе (основни текст уџбеника), практичних савета и конкретних стручних упутстава аутора (допунски текст) и великог броја нотних примера и разноврсних вежбања у форми задатака (дидактичка апаратура) (Ivić, Pešikan i Antić, 2009).

Стваралачка и педагошка делатност Мирјане Живковић

Мирјана Живковић (1935–2020) је активним, вишедеценијским педагошким, теоријским и композиторским радом обогатила академску музичку сцену Југославије и Србије друге половине XX и првих деценија XXI века. Образовни пут Мирјане Живковић започео је изучавањем клавира у Средњој музичкој школи „Јосип Славенски“ у Београду у класи Алисе Бешевић. Основно академско образовање одвијало се у два различита правца: на Катедри за композицију Музичке академије у Београду, у класи професора Станојла Рајичића (дипломирала 1964), и на Катедри за светску књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду. Образовни пут Мирјане Живковић

наставио се на Париском конзерваторијуму (стипендија француске Владе 1967–68), у класи Оливијеа Месијана (Olivier Messiaen, композиција), и на Америчком универзитету у Фонтенблоу, у класи Нађе Буланже (Nadia Boulanger, композиција, хармонија, анализа музичког дела). По речима ауторке Живковић: „Студијски боравак у Француској проширио је моје видике и подстакао ме на перманентно обогаћивање знања у струци. Највеће искуство које сам стекла у погледу компоновања јесте то да је сопствени стваралачки израз много драгоценији од (некритичког) повиновања неком актуелном музичком „тренду“ (Sabo, 2005, стр. 7). Године 1974. Мирјана Живковић је окончала магистарске студије на Катедри за композицију Факултета музичке уметности Универзитета уметности у Београду.

Полифонија композиторског (стваралачког), педагошког и теоријског рада (Sabo, 2005) и приступа музици (Petković, 2015) препозната је у активностима Мирјане Живковић. Описујући почетни стваралачки период наилазимо на мишљење да је ауторка Живковић: „заинтересована за савремени звучни израз ослобођен конвенција класичног тоналног мишљења, наклоњена полифоном конципирању“ (Perićić, 1969, стр. 600). Сагледавањем комплетног стваралачког пута препознаје се изразито емоционални израз композиторке Живковић у константном поигравању фолклорним, барокним и романтичарским идиомима (Terarić, 2015). Разноврстан опус Мирјане Живковић обухвата оркестарске композиције, композиције за соло инструмент, инструментални дуо, камерне саставе, вокално-инструменталне и хорске композиције, сценску музику и музику за децу.

Ентузијазам, преданост и свестраност у музичком изражавању и деловању препознати су и вредновани стручним и уметничким наградама и признањима: Награда РТБ-а и *Стеван Христић* за дипломски рад – оркестарску композицију *Sinfonia polifonica* (1964); Прва награда Конзерваторијума Фонтенбло, Француска (1968), за композицију *Басма (Incantation)* за мецосопран и 4 тимпана; Награда СОКОЈ-а за клавирску композицију *Мало шаљиве варијације* (1982); Прва награда на конкурс Удружења композитора Србије за циклус песама *Домаће животиње* за дечији хор и клавир (1982); Златна плакета Универзитета уметности у Београду за изузетан допринос у оквиру вишегодишњег педагошког деловања (1997); Награда Савеза друштава музичких и балетских педагога за животно дело (2004); Награда *Изванредни Златни беоцуг* Културно-просветне заједнице Београда, као признање за животно дело (2019).

Посебно место у дугогодишњем стручном ангажовању Мирјане Живковић представља и активност у Удружењу композитора Србије и СОКОЈ-у на сакупљању и сређивању заоставштине Јосипа Славенског, оснивању легата и чланству у Редакцији за штампање сабраних дела (Perićić, 1969).

По одласку у пензију интензивно се бавила компоновањем, уредничким и редакторским пословима у припреми за штампање дела домаћих композитора. Мирјана Живковић је аутор стручних чланака и критика за листове *Студент*, *Данас*, *Про музика*, *Политика*, *Звук*.

Потреба и умеће преношења знања и вештина нераскидиви су део личности комплетног академског музичара. „Педагошка делатност не обухвата само педагошки процес са ученицима и студентима. Она је усмерена у више праваца, који подразумевају и педагогију у ширем смислу, те у сагледавање укључују и друге сегменте личности једног педагога: рад на афирмацији музике уопште, деловање на различитим функцијама у педагошким институцијама, деловање у оквиру различитих уметничких институција, рад на реформи музичког школства, рад са аматерским ансамблима и писање теоријске литературе“ (Paladin, 2010, str. 62). Дугогодишњу педагошку активност Мирјана Живковић је обављала као професор у Музичкој школи „Јосип Славенски“ у Београду, у извођењу наставе предмета Хармонија, Контрапункт, Музички облици, Вежбе из компоновања и Музички фолклор (1964–1976). Високошколска каријера ауторке Живковић (1976–2001) одвијала се на Факултету музичке уметности у Београду у настави предмета Хармонија са хармонском анализом и Методика теоријске наставе. Педагошке активности Мирјане Живковић настављене су и по одласку у пензију – на матичном факултету (ФМУ) у оквиру магистарских студија из области Музичке теорије и на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (ФИЛУМ) у реализацији наставе предмета Хармонија са хармонском анализом (Sabo, 2011).

Мирјана Живковић је педагогији посветила највише времена. Своја знања, стечене вештине, снагу инвенције, изузетан педагошки дар усмерила је на организацију, реализацију и иновацију наставе предмета Хармонија, Хармонија са хармонском анализом и Методика теоријске наставе. У току свог дугогодишњег активног педагошког рада постала је узор великом броју музичких прегаоца на нашим просторима. Сама ауторка истиче: „са задовољством констатујем да има доста оних (нарочито међу мојим бившим студентима) који су прихватили прилаз музичко-теоријским дисциплинама, посебно хармонији, преко живе музике, што је суштина мојих дугогодишњих настојања“ (Sabo, 2005, str. 8–9). Мирјана Живковић је посебно заслужна за реорганизацију и усавршавање наставе хармоније. Једна од иницијатива ауторке Живковић довела је до утемељења хармоније као класичне теоријске дисциплине на стилским оквирима, чиме је музичка теорија у Србији добила нове перспективе (Sabo, 2011).

Круну ауторкиног педагошког рада представљају уџбеничка издања, као препоручена литература намењена ученицима и студентима на различитим нивоима музичког образовања: *Хармонија у оквиру музичких стилова*, скрипта (1978); *Хармонија на клавиру: адаптација збирке Пола Видала и Нађе Буланже* (1979); *Методика теоријске наставе*, скрипта (1979); *Хармонија за II, III и IV разред средње музичке школе* (1990); *Хармонија за II разред средње музичке школе, Хармонија за III и IV разред средње музичке школе* (2001); *Инструментални контрапункт* (1991); *Бахове четворогласне хармонизације корала*, студија (1996), *Хармонија на диркама* (2019) са Ивицом Петковићем.

Својим примером, упорношћу и континуираним радом у настави теоријских предмета – посебно предмета Хармонија у институцијама средњег и високог музичког образовања, Мирјана Живковић је преузела одговорну улогу у процесима иновирања и реформисања музичког школства у Србији. Стечени резултати ауторкиног теоријско-педагошког рада у области хармоније директно су утицали на доношење савременог, научно поткрепљеног наставног плана и програма.

Стручни преглед уџбеника Хармонија за средње музичке школе ауторке Мирјане Живковић

Аналитички материјал обухвата први, основни уџбеник *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе (1990) и други, допуњени уџбеник: *Хармонија* за II разред средње музичке школе и *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе (2001). Први, обједињени уџбеник *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе Мирјане Живковић настао је као резултат дугогодишње педагошке праксе, увођења иновативних елемената, сопствених искустава и сугестија колега. По речима ауторке: „боравак у Француској, као и руска музичко-педагошка литература, допринели су иновацијама које сам уградила у своју наставу и своје уџбенике, посебно на плану методологије рада“ (Sabo, 2005, str. 8).

Стручну рецензију уџбеника потписали су: Властимир Перичић, професор Факултета музичке уметности у Београду; Миланка Деже, професор Музичке школе „Исидор Бајић“ у Новом Саду и Мирјана Шистек Ђорђевић, професор Музичке школе „Мокрањац“ у Београду. Просветни савет Републике Србије одобрио је употребу уџбеника у II, III и IV разреду средње музичке школе решењем бр. 650-471/89 од 25. 6. 1989. године.

У предговору III издања уџбеника *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе ауторка истиче: „Хармонија, схваћена као жива компонента музике, а не као сувопарна теоријска дисциплина, у музичком образовању ученика има прворазредни значај. Због тога је хармонизацији сопрана и свирању разноврсних хармонских обрта посвећена велика пажња, а истом циљу служе и примери из музичке литературе“ (Živković, 1996, str. 3).

У садржај уџбеника систематизоване су следеће тематске целине: Појам хармоније; Мелодија; Акорди; Основне карактеристике ванакордских тонова; Хармонски ритам; Тоналитет и функција; Постављање квинтакорада у четворогласни хармонски став; Везивање квинтакорада главних ступњева (строга везивање, кретање два гласа, слободно везивање, мелодијски скокови у оквиру исте хармоније, полуслободно везивање); Каденце (каденцирајући квартсектакорд); Квинтакорди споредних ступњева (VI, II, III, VII); Секвенце; Сектакорди главних ступњева (удвајање тонова у сектакордима главних ступњева, везивање сектакорада са квинтно сродним и несродним трозвучима);

Секстакорди споредних ступњева (секстакорд II, VII, III, VI ступња и секстакорди у фригијском обрту); Секвенце са секстакордима; Квартсекстакорди; Доминантни септакорд (основни облик и обртаји); Субдоминантни септакорд и његови обртаји; Вођични септакорд; Ванакордски тонови у једном гласу (задржице, скретнице, пролазнице, претходница, описно разрешење задржица и фигурирање скретница); Споредни четворозвуци (секвенце са септакордима); Доминантни нонакорд (секст-септакорд); Вишеструки ванакордски тонови (вишеструке задржице, скретнице и пролазнице, задржице са пролазницама и скретницама); Алтеровани тонови; Хроматске фигурације (хроматске задржице, скретнице и пролазнице); Доминантина доминанта (доминантина доминанта као мали дурски септакорд и као прекомерни терцквартакорд, заменик доминантине доминанте, група акорада DD у улози алтероване субдоминанте); Наполитански секстакорд; Промене тоналитета; Сродност тоналитета; Дијатонска модулација (модулација у тоналитете I, II, III групе, модулација преко посредног тоналитета); Модулација преко наполитанског секстакорда; Модулирајуће секвенце; Вантоналне доминанте (увођење и разрешавање вантоналних доминанти, варљива и елиптична разрешења вантоналних доминанти, секвенце); Вантоналне субдоминанте; Алтерације у акордима доминантне функције; Повишен II ступањ у оквиру субдоминантног септакорда; Преглед алтерованих акорада; Педал; Хроматска модулација (презначење алтерованих акорада, хроматска модулација помоћу промене склопа акорада, терцних сродности, елиптичних веза, хроматски-модулирајуће секвенце); Енхармонска модулација (енхармонизам умањеног септакорда, прекомерног трозвука, мале септима); Преглед развоја хармоније. На самом крају уџбеника наилазимо на списак најважније литературе, као својеврсне препоруке за детаљнији приступ конкретној хармонској проблематици.

Основни текст уџбеника обухвата систематизовану теоријску грађу, изложу на корисницима уџбеника разумљив начин¹. Препознаје се јасан стил изражавања, униформност у начину излагања ускостручне, хармонске материје, стручне терминологије, доследност у њиховој примени и бројчани начин обележавања (шифровања).

Квалитативну и квантитативну допуну у структури уџбеника Мирјане Живковић представљају Напомена, Практично упутство, Додатак, Запамтити, Општа напомена, као различити, краћи облици допунског текста. *Напомена* представља стручно и сажето упутство кориснику уџбеника кога налазимо на различитим местима у току излагања наставног градива. *Практично упутство* се налази на крају појединих тематских целина. Представља конкретне, практичне савете аутора ради реализовања квалитетније, музикалније писмене хармонизације мелодије и практичне хармонизације на инструменту. *Додатак* је начин истицања ретких, а значајних појава у хармонско-аналитичкој пракси: слободнији третман ноне у структури петозвука на доминанти (стр.

¹ Корисници уџбеника су ученици, студенти, наставници.

132), шире сагледавање тонално стабилних алтерација у оквиру доминантне и субдоминантне функције који су претежно задржичног и пролазног карактера (стр. 217), кумулус – двострука хармонија (стр. 223), појава поларног односа акорада (стр. 238), ређи примери енхармонизма мале и умањене септимае (стр. 253). *Запазити* је начин указивања на специфичну хармонску појаву лиценце септимае, непотпуне вантоналне доминанте (стр. 200), врсту положаја и слога (стр. 82), као и њихову могућу промену и примену у реалној хармонској пракси (стр. 20). *Општа напомена* представља усамљену појаву у којој се пажња ауторке усмерава на лиценцно кретање квинте приликом везивања потпуног септакорда на доминанте у потпуну тонику тоналитета (стр. 85).

Карактеру наставног предмета Хармонија прилагођени су нотни примери и задаци, као специфични облици дидактичке апаратуре. *Нотни примери* (395) обухватају схеме, табеле, кратке четворогласно постављене акорде и начине њиховог везивања, кратке дидактичке примере из литературе. Налазе се у свим деловима уџбеника. Излагањем и објашњавањем одабраних нотних примера ауторка прибегава јасном разграничењу: *може, изузетно, често, не, да, него, или*. Кратки примери из литературе преузети су из стваралаштва композитора различитих стилских епоха и жанрова – од Персла (Henry Purcell) до Мокрањца, са тенденцијом истицања конкретне хармонске проблематике. Преовладавају фрагменти из клавирских композиција представника *бечке школе* и раног романтизма.

Задаци у обједињеном уџбенику *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе Мирјане Живковић представљају скуп различитих вежби прилагођених стицању, и посебно развијању вештина писмене хармонизације (израде хармонских задатака), практичне хармонизације на инструменту (свирање на инструменту) и анализе фрагмената или целих композиција.

Још од првих корака у упознавању са специфичностима и карактером наставног предмета Хармонија, ученицима се представљају хармонски задаци – врста шифрованих (обележених) или нешифрованих задатих мелодија једног гласа (сопрана и баса), али и контурног двогласа (спољашњих гласова). Пажљиво одабрани, неретко маштовити хармонски задаци у уџбенику *Хармонија* су у функцији практичне примене стеченог хармонског знања и реализују се писменим путем обликовањем четворогласног хармонског става. Ауторка Живковић наглашава важност озвучавања свих урађених хармонских задатака певањем и/или свирањем.

Практична хармонизација на инструменту је вештина која код ученика изазива највише потешкоћа. Корисницима уџбеника су понуђене кратке, једноставне, обележене и необележене мелодије сопрана и баса, као и контурног двогласа. Вођена сопственим искуством, ауторка препоручује начин и динамику реализовања новостечене вештине: прво се свира мелодија са деоницом баса, а затим све понови са комплетним акордима (Živković, 1996).

Увођењем новог, аналитичког приступа у настави хармоније, ауторка Живковић у улози искусног педагога али и учесника у процесу реформисања,

систематски упознаје ученике средње музичке школе са аналитичком димензијом предмета Хармонија. Сходно томе, ауторка уводи *Преглед развоја хармоније* као последњу тематску целину информативног карактера. Обликујући својеврсни увод у стилистику хармоније, ауторка Живковић приступа стручној генерализацији карактеристичног дешавања и појашњења важних појава у динамичном процесу развоја хармонске мисли. Понуђени су одабрани примери из стваралаштва композитора различитих стилских епоха – од Баха (Johann Sebastian Bach) до Шенберга (Arnold Schönberg). Посебну лепоту и квалитет завршном делу уџбеника пружају фрагменти којима се указује на национално стваралаштво европских народа, са освртом на нашу националну оријентацију и њене основне одлике.

Деценију касније објављен је други, допуњени уџбеник из Хармоније Мирјане Живковић који се састоји из два дела (две свеске): *Хармонија* за II разред средње музике школе и *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе (2001). Оба дела уџбеника представљају целину у којој се бројеви фуснота (68) и нотних примера (410) настављају. Подела комплетног, обимног градива предмета Хармонија на два дела треба да омогући лакше праћење конкретне проблематике школске хармоније и допринесе прегледности понуђене наставне материје.² Ауторка Живковић не одустаје од истицања важности схватања хармоније као живе компоненте музике, а не сувопарне теоријске дисциплине. Једино тако изучавање хармоније постаје „корисно и занимљиво и ствара позитивну мотивацију за труд који се мора уложити да би се ова материја савладала“ (Živković, 2004, str. 3).

Први део допуњеног уџбеника *Хармонија* за II разред средње музичке школе Мирјане Живковић обухвата широку област дијатонике. У садржај новог уџбеника унете су допуне – поглављу о сектакордима споредних трозвука додата је секвенца са сектакордима. Први део уџбеника је богатији за слободније поступке са ванакордским тоновима, као завршне тематске целине. Тиме је област ванакордских тонова допуњена описним разрешењима, слободним и напуштеним ванакордским тоновима.

Схватајући значај правилног, детаљног и јасног изражавања, ауторка Живковић кориснике уџбеника лагано уводи у до тада недовољно објашњен свет хомофоније, обликовања акордске вертикале, ванакордских тонова, хармонског ритма, тоналитета и функција. Мелодију, као једну од три градивна елемента музике, сматра полазиштем у процесу обликовања вертикале.³ Постављањем

² У време објављивања допуњеног уџбеника *Хармонија* за II, III и IV разред средње музичке школе, настава предмета Хармонија у систему средњег музичког образовања одвијала се кроз три разреда за ученике свих одсека (*Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik br. 4/96 и 10/13*). Намеће се питање: Зашто нови, допуњени уџбеник није прилагођен актуелном наставном плану и програму и подељен на три целине – три свеске, за три године учења хармоније?

³ Истицање мелодије у настави хармоније је питање којим се ауторка Живковић детаљније бавила у стручном раду, позивајући се на мишљење француског педагога Вилемса (Edgar Willems): „уколико се у настави хармоније не обраћа довољно пажње на мелодијску компоненту, резултат остаје непотпун“ (Вилемс у Živković, 2001, стр. 73).

трозвучних акорада терцне грађе у различитим обртајима, положајима и слоговима, ауторка ученике уводи у аналитику, показујући могуће начине идентификације акордске вертикале на принципима редукције регистара и распона. Различити начини везивања квинтакорада главних ступњева воде ка формирању хармонских обрта и карактеристичних каденцирајућих поступака, који „могу да се упореде са интерпункцијом у говору и писаном текстом“ (Živković, 2004, str. 37). Представљају се и квинтакорди споредних ступњева, секвенце. Теоријско и практично упознавање са обртајима квинтакорада главних и споредних ступњева обухвата секстакорде и квартсекстакорде, заједно са начинима везивања, удвајања тонова и секвенцама. Наслојавање акорада терцне грађе наставља се увођењем доминантног, субдоминантног и вођичног септакорда и њихових обртаја. Последњи часови предмета Хармонија у другом разреду средње музичке школе посвећени су ванакордским тоновима: у једном гласу (задржице, пролазнице, скретнице, претходница), и приказу слободних поступака са ванакордским тоновима (описно разрешење задржица и слободне задржице, слободне и напуштене скретнице, пролазнице и претходнице). Ауторка истиче важност ванакордских (фигуративних) тонова у вишегласном музичком ставу. Као неакордске дисонанце, фигуративни тонови се испољавају у дијатонској и хроматској варијанти, у једном или више гласова истовремено, у смеру навише и наниже.

Други део допуњеног уџбеника *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе Мирјане Живковић обухвата преостало градиво из области дијатонице, модулацију, хроматику, енхармонију и преглед развоја хармоније. У другом делу уџбеника није извршена подела наставног градива по разредима (III и IV), већ је остављено наставницима да, вођени актуелним наставним планом и програмом и динамиком наставног процеса, изврше сопствену поделу градива.⁴ Приметне су значајне садржајне промене – допуне и измене тематских целина и њених делова. Прве три тематске целине (Доминантни нонакорд, Вишеструки ванакордски тонови и Споредни септакорди са секвенцама) су претрпеле измене у редоследу излагања. Иступања – Вантонални акорди, као ново поглавље, представља припрему модулације. Разграната област дијатонске модулације раздвојена је увођењем алтерација у акордима доминантне функције и субдоминантног септакорда. Структуралну допуну уџбеника представљају примери из музичке литературе – Индекс за I и II део уџбеника (Živković, 2014).

Област хроматике отворена је општим упознавањем са алтерованим тоновима – обликовањем хроматске дурске и молске лествице, увођењем и разрешењем алтерованих тонова са улогом тонално стабилних и тонално лабилних алтерација. Након презентовања хроматских варијанти скретница, пролазница и задржица, корисници уџбеника се детаљно упознају са у

⁴ Препорука ауторке је да то буде тематика педала или хроматске модулације на принципу дијатонске.

литератури најчешће коришћеним алтерованим акордима: доминантном доминантом (DD) и замеником (VII/D) и наполитанским секстакордом (N6). Ауторка Живковић корисницима уџбеника вешто (практично) представља различите начине промене тоналитета: модулацију, тонални скок, мутацију, иступање, модулацију преко једног тона (унисона). Пут до сродности тоналитета и дијатонске модулације води преко иступања и вантоналних акорада – вантоналних доминанти и субдоминанти: принцип увођења и разрешења критичних тонова, елиптичне везе, секвенце. Овладавањем односа између тоналитета темперованог система ствара се могућност упознавања механизма дијатонског модулирања. Ауторка врши селекцију на дијатонску модулацију у тоналитете I и II групе, као сродније, ближе. Дијатонској модулацији у тоналитете прве групе посвећено је више важности кроз већи број нотних примера и задатака. Дијатонска модулација у удаљене тоналитете обухвата тоналитете III групе, модулацију помоћу мутације и посредног тоналитета. Алтерације у оквиру доминантне функције обухватају обликовање различитих акорада дијатонског и хроматског типа насталих повишењем II и IV ступња природног и хармонског дура у склопу акорада на V и VII ступњу. За педалом следи широко објашњена област хроматске модулације: на принципу дијатонске модулације, помоћу промене склопа акорада, терцне сродности и елиптичних веза. Област енхармонске модулације обухватила је три модалитета: енхармонизам умањеног септакорда, мале септимае и прекомерног трозвука.⁵ Преглед развоја хармоније је проширен и допуњен сликовитим нотним примерима. Специфичност представља најдужи пример бр. 402, кога чини десет фрагмената из стваралаштва Дебисија (Claude-Achille Debussy) и Равела (Maurice Ravel). Кроз јасно исписану, детаљну хармонизацију, наглашавају се занимљиви и карактеристични елементи колористичке хармоније својствене периоду музичког импресионизма: паралелизам деоница, присуство модуса, пентатонике, целостепене лествице, интересантних каденци, вишезвука (стр. 174–176). Структуралну допуну уџбеника представљају *Примери из музичке литературе* – Индекс за I и II део уџбеника и списак *Најважније литературе* који обухвата, за обликовање уџбеника значајне, јединице препоручене домаће и иностране основне и допунске уџбеничке литературе. У допуњеном издању уџбеника *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе ауторка Живковић, осим бројчаног начина обележавања хармонског тока уводи и словни начин, кога сматра погодним, практичним и ученицима прихватљивим.

Анализа допуњеног уџбеника *Хармонија* за II разред средње музике школе и *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе Мирјане Живковић не указује на промене у излагању основног текста. Карактеристику допунског текста представљају *Методске напомене* (за професоре) и *Практична упутства* (за ученике) (Živković, 2004). Ауторка је више пажње и важности усмерила на детаљно, таксативно изношење стручних савета и упутстава

⁵ Изостављен је енхармонизам мале септимае и умањене квинте у структури тврдо умањеног септакорда, као проблематика која је остављена за виши ниво музичког образовања..

корисницима уџбеника. Препознају се и други, краћи облици у излагању допунског текста: Напомена, Општа напомена, Додатак и Запазити.

Потреба да ученике свих одсека средње музичке школе подучи мајсторском хармонском занату водила је ауторку Живковић за тим да у свој уџбеник унесе више примера из литературе, понуди сопствене, маштовите хармонске задатке и тежиште наставе и самог наставног процеса усмери ка практичном – акустичном аспект. Најважнију допуну у структури дводелног уџбеника *Хармонија* Мирјане Живковић представљају задаци као заокружење наставне целине. Појам *Задаци* означава велики број различитих вежби у процесу стицања вештине писмене израде хармонских задатака, практичне хармонизације на инструменту и анализе фрагмената и/или краћих композиција.

Развијање вештине писмене хармонизације (израда хармонских задатака) је у наведеном делу уџбеника подстакнуто понудом великог броја задатих мелодија обележеног и необележеног сопрана, баса и контурног двогласа. Новину представља задата обележена (шифрована) мелодија сопрана, којом се јасно дефинише хармонски ток и инсистира на решавању конкретног хармонског проблема. Интересантан, нов начин вежбања представља постављање ритмичко-хармонских модела (шема), који код корисника уџбеника подстичу свест о важности хармонског ритма, оптималних почетних положаја и слогова акорада, сталних предзнака (употреба свих тоналитета темперованог система), транспонованја, обликовања мелодијских линија и јасних формалних токова.

У процес развијања вештине практичне хармонизације на инструменту (свирање на клавиру) ауторка Живковић, осим традиционалних задатих мелодија, уводи и: четворотактне обележене и/или необележене мелодије сопрана и баса; контурним двогласом који се директно хармонизује на инструменту; свирањем периода и реченица према ритмичко-хармонској шеми. Ауторка инсистира на ритмички одређеном, уједначеном свирању препоручених задатака у спором темпу. Ауторка Живковић приступа и јасним текстуалним захтевима у којима се иницира примена конкретне врсте акорда, обртаја, функције, тоналитета, места назначења, обликовање завршне каденце. Интересантан вид креативног рада препознаје се у комбиновању различитих облика вежбања: свирање одабраних примера из литературе којима се директно, на инструменту осмишљава каденца, комбиновање задате хармонске шеме са транспозицијом у конкретни тоналитет и свирање на инструменту, комбинација анализе задатог нотног примера, свирања и транспонованја у одређене тоналитете. И, на крају, „систематско спровођење ових вежби доприноси развоју хармонског слуха, изграђивању рефлекса у хармонизацији једноставних мелодијских покрета и повезивању хармонског садржаја са основним елементима музичке форме, што је неопходно за разумевање музичке синтаксе“ (Živković, 2004, стр. 3).

Закључак

Већ три деценије уџбеници из Хармоније Мирјане Живковић представљају основну, препоручену уџбеничку литературу за ученике свих одсека средње музичке школе на територији Републике Србије. Пут од осмишљавања до обликовања уџбеника из Хармоније Мирјане Живковић представља резултат сагледавања реалних потреба у практичном раду, иновирања у настави теоријских предмета, уважавања стручних и практичних савета колега, консултовања са француском и руском уџбеничком литературом. Објављивањем првог, обједињеног уџбеника *Хармонија* из 1990. године за II, III и IV разред средње музичке школе, ауторка Живковић је изнела сопствену визију наставног предмета у коме су основни текст, допунски текст и специфични, краћи облици дидактичке апаратуре усклађени и прилагођени циљу изучавања предмета *Хармонија* конкретної примени теоријског знања у композиторској и аналитичкој пракси.

Нови, допуњени, дводелни уџбеник *Хармонија* за II разред средње музичке школе и *Хармонија* за III и IV разред средње музичке школе (2001) донео је промене – допуне и измене како на садржајном тако и на структуралном плану. Ауторка Живковић је много више времена и пажње посветила ванакордским тоновима уводећи и слободније облике, представљајући их у конкретним композицијама стваралаца различитих стилских епоха. Дијатонској модулацији је посвећена посебна пажња, како у квалитативном, тако и квантитативном погледу. Уџбеник красе јасна теоријска објашњења, практична решења и препоруке, маштовити хармонски задаци за писмену хармонизацију, задате мелодије прилагођене свирању на инструменту и анализи. Препознаје се неопходан материјал и основа у организацији и реализацији наставе предмета *Хармонија*. Посебно интересантан сегмент у структури уџбеника *Хармонија* Мирјане Живковић представљају дидактички примери, одабрани примери из богате литературе и велики број сопствених, маштовитих задатака, чиме ауторка Живковић успоставља везу између прошлости и садашњости, теорије и праксе, нотне слике и звука, „правилног“ и креативног (индивидуалног). Препознаје се ауторкина идеја и намера за спајањем традиционалног (писмена израда хармонских задатака), неопходног (практична хармонизација на инструменту) и потребног (уознавање са аналитичком димензијом предмета уз помоћ анализе краћих одломака или целих композиција).

Вођена ентузијазмом, ауторка Живковић је у процесу обликовања сопственог уџбеника и његовог допуњеног издања објединила знање, стечено искуство, потребе новог времена и визију наставног предмета који би у свести корисника пробудио жељу за креативношћу и стваралачким импулсом. Разумљива, јасно изложена материја, практична упутства и систематичност корисницима уџбеника приближавају богатство и лепоту тоналне хармоније, као и могућност логичног и музикалног хармонизовања мелодија. Све наведено представља слику савременог, актуелног уџбеника *Хармонија* Мирјане Живковић за средње музичке школе.

Literatura/References

- Živković, Mirjana. 1996. *Harmonija* za II, III i IV razred srednje muzičke škole, III издање. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Živković, Mirjana. 2004. *Harmonija* za II razred srednje muzičke škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Živković, Mirjana. 2001. Melodija i harmonija – neki problemi (metodologije) u nastavi harmonije u: Zbornik radova Trećeg pedagoškog foruma, *Pesma – pevanje: osnovno sredstvo tumačenja muzike*. Beograd: FMU – Katedra za solfeđo, 65–76
- Živković, Mirjana. 2014. *Harmonija* za III i IV razred srednje muzičke škole. Beograd: Zavod za udžbenike
- Ivić, Ivan, Pešikan, Ana, i Antić, Slobodanka. 2009. Vodič za dobar udžbenik, opšti standardi kvaliteta udžbenika. Beograd: Zavod za udžbenike
- Paladin, Aleksandra. 2010. Pedagoški doprinos Milenka Živkovića, tradicija kao inspiracija, Zbornik radova sa naučnog skupa **2010**. Banja Luka: Akademija umjetnosti Univerziteta u Banjoj Luci, Muzikološko društvo Republike Srpske, 61–71.
- Peričić, Vlastimir. 1969. *Muzički stvaraoci u Srbiji*. Beograd: Prosveta
- Petković, Ivana. 2015. *Razgovor sa povodom – Mirjana Živković*
<http://composers.rs/?p=4228> преузето 24. 07. 2020.
- Sabo, Anica. 2005. Polifonija pedagoškog, teorijskog i kompozitorskog rada Mirjane Živković, *Internacionalni časopis za muziku Novi zvuk br. 25*. Beograd: Savez organizacija kompozitora Jugoslavije, Muzički informativni centar, 5–11.
- Sabo, Anica. 2011. Stvaralačka poetika Mirjane Živković, *Srpski jezik, književnost, umetnost, Zbornik radova sa V međunarodnog naučnog skupa Filum 2010*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, Skupština grada Kragujevca, 15–20.
- Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 4/96 и 10/13*
- Teparić, Srđan. 2015. *Jubilarni autorski koncert Mirjane Živković održan 10. 6. 2015*. <http://composers.rs/?p=5050>, преузето 20. 08. 2020.

REVIEW ARTICLE

Artical language: Serbian

REVIEW OF THE HARMONY TEXTBOOKS FOR SECONDARY MUSIC SCHOOL BY MIRJANA ŽIVKOVIĆ

Nataša Nagorni Petrov

University of Niš, Faculty of Arts Niš, Republic of Serbia

Summary

Perennial active engagement of Mirjana Živković in teaching process of subject Harmony, for secondary music school and higher education (University), participating in reforming processes, and teaching plan and program shaping, were being built into the making and shaping of the Harmony textbooks. By publishing the united Harmony textbook *Harmony* for II, III and IV class of secondary music school (1990), and updated, two-parted textbook *Harmony* for II class of musical high school and *Harmony* for III and IV class of musical high school (2001), teaching of subject Harmony got quality with teaching plan and program in tuned basic medium during the process of mastering the theoretical knowledges and so in the practical skills. The path from conceptualizing to shaping of the textbook in Harmony by Mirjana Živković has included the perception of realistic needs in practical work, so as inovating in teaching of theoretical subjects, respecting the professional and practical advices of colleagues, consulting with French and Russian literature. Guided with an enthusiasm, author Mirjana Živković has collected in the process of shaping her textbook and its updated edition all the knowledge, acquired experience, needs of the new time and vision of the teaching subject that could wake up the desire for creativity and creative impulse among the users and readers.

Structure perception to details and also the perception of the content of united and updated textbook *Harmony* for secondary music schools by Mirjana Živković included the analysis of basic text, updated text, and specific shapes of didactic aparature, customised to the character of the subject. By analytical access to the *Harmony* textbooks by Mirjana Živković, was confirmed already expressed advice of an experienced educator in subject Harmony: clear exposure of theoretical construction followed by didactic note examples and assignments, insisting on the sound performances and permanent sounding (singing and playing) of own written harmonization. Special attention of author Mirjana Živković was directed to carefully designed and chosen note examples and assignments customised to the transfer of theoretical knowledge to the process of acquisition and developing some practical skills – written harmonization of assigned melodies, practical harmonization on instrument, analysis of fragments or the whole compositions, and finally, developing the harmonical hearing. Author Mirjana Živković doesn't give up emphasising the importance of understanding of Harmony, as a live component of music, not as a dry theoretical discipline.

Key words: Mirjana Živković, textbook, harmony, assignments, practical harmonization on instrument.

Datum prijema članka / Paper received on: 29. 9. 2020.

Datum dostavljanja ispravki rukopisa / Manuscript corrections submitted on: 10. 11. 2020.

Datum konačnog prihvatanja članka za objavljivanje / Paper accepted for publishing on: 11. 11. 2020.

© 2020 Autor. Objavio Artefact (<http://www.artf.ni.ac.rs/index.php/casopis-artefact/>).

Ovo je članak otvorenog pristupa i distribuira se u skladu sa Creative Commons licencom
(<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

© 2020 The Author. Published by Artefact (<http://www.artf.ni.ac.rs/index.php/casopis-artefact/>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative
Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

